

Ноћ над Београдом

Проф. др Мирослав Јовановић
(1. мај 1962 – 8. јануар 2014)

Ночњ над Белградом је назив руске песме из времена Другог светског рата. То је мрачна и горка, борбена мелодија настала у време немачке окупације Европе. Песма говори о смрти и освети, о братству у умирању, о словенском заједништву у пружању отпора нацистима. Постала је популарна захваљујући истоименом филму, посвећеном београдском покрету отпора бруталном насиљу, неправди, понижавању и лажи. Филм говори о спремности на жртвовање, али, изнад свега, о праведности и неопходности борбе. Тако је вест о смрти Мирослава Јовановићана оставила утисак као да са тамног београдског неба пада једна од ретких преосталих звезда.

Његова каријера почела је 1989. године, када га је професор Андреј Митровић, шеф Катедре за општу савремену историју на Филозофском факултету у Београду, одабрао за асистента, јер се у својој генерацији издвајао талентом, радом, креативношћу и поштењем. У време када је нестајао Источни блок и распадао се Совјетски Савез, млади асистент, кога су сви звали Мики, имао је муке да током часова пажњу студената веже за теме о настанку болшевизма. У време када је систем заснован на стаљинистичкој идеологији нестајао свуда у Источној Европи многим је то деловало као депласирана и незанимљива тема. Ипак, нашло се неколико студената који су, захваљујући читању Кишове *Гробнице за Бориса Давидовича*, имали шта да га питају и шта да кажу. А он је управо такве и тражио! Дијалог који је тада почео прекинула је тек тишина смрти.

Када је после неколико година професор Митровић закључио да је његов млади асистент довољно сазрео да може и сам да буде ментор, поверио му је да води дипломско, а потом и магистарско истраживање једног студента који се интересовао за историју совјетске Русије. Менторство је било последња вештина коју је још требало да савлада. Данас, боље него раније, видим колика је повластица и част било то што је Мирослав Јовановић менторску вештину учио баш од Андреја Митровића – на мојим првим радовима. Због потребе да се докаже у двострукој улози ученика и учитеља, асистент је давао све од себе, постављајући студенту највише захтеве. То њихово ко-менторство било је, истовремено, и последњи испит за Мирослава Јовановића као професора.

Упоредо је текао и његов развој као истраживача историје руске емиграције. Био је то тегобан пут. На руске избеглице у социјалистичкој Југославији се гледало са подозрењем, као на идеолошке непријатеље. Литературе о њима било је мало, а слика коју је пружала била је дубоко изобличена. Са тим се требало суочити и изборити. Друга врста проблема стизала је из тадашњег историјског контекста и друштвеног амбијента. Из Србије под санкцијама и у ратном окружењу требало је возом стићи у Москву, у којој је на врхунцу била друштвена, економска и политичка криза, и спровести неопходна истраживања. Први корак на путу до московских библиотека и архива био је да у вишемилионској метрополи пронађе младог руског колегу који се бави историјом Србије. Све што је имао када је са кофером стигао на московску железничку станицу био је папирић са његовим именом и бројем телефона. Када се из слушалице зачуо одговор, отпочело је прво руско пријатељство Мирослава Јовановића и трајало је до последњег дана.

Нове обавезе су пристизале. Време је постајало све скупље. Свој рад је доживљавао, рекло би се, не само као допринос историјској науци, него и као инвестицију у будућност своје породице и свог народа. Све што је радио, било је вођено идејом да поново треба успоставити пољуљане критеријуме у струци

и друштву. О томе најбоље сведоче његове монографије. Руској емиграцији посвећене су књиге *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924* (Београд 1996) и *Руска емиграција на Балкану 1920–1940* (Москва 2005, Београд 2006), којима је стекао међународну репутацију врхунског специјалисте за ту област. Део његовог опуса окренут је националној историји. Културном развојку Срба посветио је књигу *Језик и друштвена историја. Друштвеноисторијски оквири полемике о српском књижевном језику* (Београд 2002); главним правцима модерне српске историје бавио се у студијама *Србија 1804–2004: три виђења или позив на дијалог* (Београд 2005, са Љ. Димићем и Д. Стојановић) и *Србија 1804–2004: 200 година развоја оптерећеног дисконтинуитетима – седам теза* (Београд 2006); тумачењу актуелног стања историјске науке у Србији посвећена је књига *Криза историје: српска историографија и друштвени изазови краја 20. и почетка 21. века* (Београд 2009, са Р. Радићем). Најзад, синтеза о српско-руским односима је, уједно, његова последња књига: *Срби и Руси 12–21. век. Историја односа* (Београд 2012). Свака од тих осам књига је у нечему иновативна: пружајући одговоре, постављајући важна питања, или отварајући нове теме и приступе истраживању, или преиспитујући претходна тумачења.

Од времена када је Мирослав Јовановић као асистент приправник чинио прве кораке у науци прошло је двадесет и пет година. Докторирао је и постао редовни професор Филозофског факултета у Београду. Формирао је круг својих дипломаца, последипломаца и докторанада. Историја руског избеглиштва на којој је магистрирао и докторирао остала је његова трајна преокупација, али не и једина тема којом се бавио. Занимао се и за историју балканских народа, за историју идеја и идеологија, историју друштва и културе, теорију и методологију историјске науке. Тешко је одредити коначни опсег његових интересовања и научних доприноса, али довољно је поменути да је поред осам монографија објавио осамдесет чланака и десет зборника историјске грађе – да бројне краће радове овде не набрајамо.

У Европи је био радо виђен учесник конференција о историји руске емиграције. У Русији су га сматрали руским историчарем, не само због његове специјалности и бројних радова објављених на руском језику, него и због изузетно широког круга пријатеља, колега, познаника и сарадника на које је тамо увек могао да се ослони. Био је код куће и у Москви и у Београду. Ипак, није заборављао одакле потиче и настојао је да својим радом помогне разумевање националне историографије. Одатле у његовој библиографији текстови који се односе на историју Срба и Србије, Југославије и Балкана. Патриотизам и научност код њега нису били у несагласју.

Поред архивских истраживања, Мирослав Јовановић није запостављао ни теоријске радове о историографији, који су, сматрао је, најпотребнији управо у време кризе друштва, која није заобишла ни историјску струку. Генераторе

кризе домаће историографије видео је у недовољном и неадекватном познавању историјских чињеница, у разним ваннаучним утицајима на тумачење прошлости, у постојању „белих мрља“ и „табуа“, у недовољној методолошкој спреми дела истраживача, у интелектуалној запарљености и идеолошкој деформисаности појединаца, у митоманији и робовању клишеима, у немару и нераду. И – о томе је писао. Тај део његовог рада издвојио га је у односу на укупну домаћу научну заједницу, јер је задирао у тему научне етике којом се тада нико није бавио. Ако би требало истаћи најважнију тезу из тог дела његовог рада, онда она гласи: *нема науке без морала*. То је, уједно, и основни научни критеријум, из кога треба извести све остале.

Последњих година стизао је на бројна места и на сваком је настојао да заоре дубоку бразду. Био је редовни професор универзитета у Београду и Бањој Луци, директор Одељења за историју Андрићевог института у Вишеграду, оснивач и управник Центра за савремену историју Балкана и Центра за руске студије Филозофског факултета у Београду, председник Управног одбора Архива Србије и члан Управног одбора Института за новију историју Србије. Поред тога, био је члан редакција неколико стручних часописа: *Годишњак за друштвену историју* (Београд), *Русский сборник* (Москва), *Зборник радова Народног музеја* (Чачак), *Архивско наслеђе: часопис за архивистику и историографију* – *The Archival Heritage: the review for archival research and historiography* Историјског архива *Тимочка крајина* (Зајечар) и члан редакције едиције *Историјска мисао* Српске кеижевне задруге. Био је и један од оснивача *Удружења за друштвену историју* и уредник едиција *Идеје*, *Serbica* и *Rossica* које издаје *Удружење за друштвену историју*. Послови и обавезе које је преузимао на себе убрзано су расли, али он није мењао стил и интензитет рада, чак ни када су напори и одговорност запретили да га сломе. Био је од оних људи који научни рад не доживљавају само као професију, него и као смисао свог постојања. Носила га је страст за сазнавањем, и у томе није био спреман на одустајање и компромисе.

Да ли је ишта могло бити другачије? Да му је било понуђено да бира између здравља и професије, он се не би двоумио – изабрао би свој позив. Није био човек који лако одустаје. Наука којој се посветио била је, сама по себи, изазовима и резултатима које доноси – и посао и награда. Али, с друге стране, Мирослав Јовановић никада себи није дозволио да од хартије не види људе. Као најважније особине историчара издвајао је морал и таленат, не забрављајући, наравно, ни интелигенцију, вредноћу, радозналост, одговорност, дисциплину, креативност, образованост, свестраност, литерарни дар...

Био је тих и скроман човек, посвећен породици и брижан пријатељ. Уливао је поверење својом сталоженошћу, промишљеношћу и знањем које је далеко превазилазило оквире струке. У његово разумевање ствари и подршку могло

се поуздати. Његовом суду могло се веровати. Умео је да саслуша и прихвати другачије мишљење. Био је необичног духа, добронамеран критичар и компетант консултант. Изгледало је да тачно зна где се упутио, сигурно корачајући под овим небом без звезда.

Горан Милорадовић